
Raymond Williams

Klíčová slova

Slovník kultury a společnosti

(Keywords. A Vocabulary of Culture and Society, 1976)

Důvod, proč byla tato příručka napsána (a proč dostala podobu slovníku), autor vysvětluje v obsáhlém úvodu (11–26). Ten má na rozdíl od obvyklého charakteru daného žánru mnohem spíše povahu programového a metodologického vymezení. Jeho první část pojednává o vzniku knihy: po ukončení druhé světové války a propuštění z armády se Williams vrátil zpět do Cambridge a setkal se zde se svými přáteli; v rozhovoru s jedním z nich, který také sloužil za války v armádě, došel k poznání, že sice byli mimo pouze čtyři a půl roku, přesto se však svět kolem nich podstatně změnil. Oba zjistili, že lidé z jejich blízkého okolí „nemluví stejným jazykem“ (11). Autor si to uvědomil zejm. ve vztahu k frekventovanému slovu kultura; to dříve odkazovalo ke dvěma protichůdným konceptům: kultura jako druh společenské nadřazenosti (víceméně ve smyslu chování) na jedné straně a slovo označující „psaní básní a románů, tvorbu filmů a obrazů a působení v divadlech“ (12) na straně druhé. Po válce se hranice mezi oběma významy rozostřila. Tento poznatek vedl autora k záměru zabývat se tím, čím jsou změny, které tak ostře pocítil v roce 1945, připravovány a odkdy je možno je sledovat. Takto byla napsána kniha *Culture and Society, 1780–1950* (1958); v ní se Williams pokusil vytvořit jakousi základní sémantickou síť, pomocí níž by bylo možné vztah mezi kulturou a společností uchopit. Současně s tímto ustanovováním synchronních souvislostí autor podnikl studium diachronní, a to především proto, aby zjistil, jak a kdy se tato slova ve svých významech proměňovala. Tak vznikl pojmoslovný appendix k připravované publikaci; nakladatel si však vyžádal její zkrácení a volba padla mimo jiné na appendix. V následujících více než dvaceti letech, kdy rukopis čekal na zveřejnění, se k němu autor při různých příležitostech vracel, doplňoval ho a hledal nová východiska pro analýzu.

Kompendium koncipované jako slovník, v němž se jeho autor snaží vyložit metodou historické sémantiky pojem kultury a usouvztažnit ho s dalšími pojmy z jeho blízkého i širšího okolí.

Nakonec byl text přepsán, doplněn o nová hesla, některá jiná byla naopak vyňata. Výsledkem těchto úprav jsou *Klíčová slova*. V druhé části úvodu Williams zdůvodňuje výběr jednotlivých hesel; současně se zmiňuje o tom, jak tento svůj počin chápe. Nemá jít o slovník jedné akademické oblasti, a to zejména proto, že slova, která jsou v něm obsažena, se žádnou dílčí disciplínou obsáhnout nedají. Jde o zprávu o slovech a jejich významech „týkajících se zvyků a institucí, které seskupujeme pod souborná označení *kultura a společnost*“ (15). Williams dále tvrdí, že v jeho knize se sbíhá několik disciplín, aniž by se však potkaly; jeho cílem je přivést vědění z několika rozdílných disciplín do stavu „obecné dostupnosti“ (17). Soudí, že základní problémy jeho pokusu je možno shrnout do dvou oblastí: do první patří informativní stránka jednotlivých hesel, druhá se týká otázek teoretických. Autor upozorňuje na to, že bychom měli oslabit vliv slovníkářské tradice, která trvá na striktním rozlišení mezi vlastním a původním vymezením daného slova a jeho historickými variacemi. Jazyk je podle něj natolik vitální, že je schopen zachytit každý druh změny, přičemž to platí jak pro jeho stavy současné, tak minulé. Hlavní důraz klade Williams při analýze jednotlivých pojmů na stránku společenskou a historickou; zásadně se však vymezuje vůči mechanistickému marxistickému pravidlu, podle něhož „jazyk prostě odráží historické a společenské procesy. Naopak: ústředním úkolem této knihy je ukázat, že některé společenské a historické procesy se vyskytují v rámci jazyka“ (22). Zároveň odmítá kontextuální determinismus s argumentem, že „problém významu nemůže být nikdy rozpuštěn v kontextu“ (22). Podle Williamse žádné slovo nestojí jen samo o sobě, neboť je vždy „prvkem společenského procesu jazyka“, ale jeho užití závisí také na „systémových vlastnostech jazyka samého“ (22). Autor se dále přihlašuje k metodě historické sémantiky, přičemž soudí, že nelze striktně oddělovat historické od současného, neboť „existuje společenství mezi minulostí a přítomností“; toto společenství mezi dvěma časy může být vybudováno jak na vztahu kontinuity, tak na vztahu „radikální změny, diskontinuity a konfliktu“ (23). Williams nesdílí optimismus meziválečné sémantiky, jež předpokládala, že vyjasnění či „očistění“ složitých slov by mohlo napomoci v řešení sporů, rozpoutaných kolem užití těchto slov: „významové variace a významový chaos nejsou pouze chybami systému“ (24), nýbrž námnoze náleží k podstatě slov, historické i současné. V návaznosti na tyto myšlenky autor upozorňuje, že přes alfabetický systém uspořádání hesel je mnoho analýz navzájem „vnitřně provázáno, často velmi složitým způsobem“ (25). Na závěr Williams varuje před tím, aby jeho kniha byla brána jako normativní příručka:

nemá jít o slovník (*dictionary*) s nárokem na pojmovou univerzalitu, nýbrž o kritickou analýzu proměnlivé slovní zásoby (*vocabulary*), která počítá s opravami, doplněními a komentáři. V předmluvě k přepracovanému vydání (1983) autor zdůvodňuje zařazení dalších 21 nových hesel.

Ve druhém vydání obsahovala kniha celkem 130 hesel různé délky. Vedle těch, která mají kolem 20 řádků (např. odborník, komercialismus), najdeme i hesla čítající několik stran (např. kultura, ideologie, literatura či realismus). Autor se při zpracování hesla nechává vést materiálem a tím, jakými sémantickými proměnami v průběhu své historie prošel; vlastní vykladačsko-komentátorský přínos je obsažen v závěru hesla. Zastoupena jsou hesla z několika vědních oblastí: z filozofie, resp. politické filozofie (např. existenciální, dialektický, demokracie, nacionalistický), literární teorie (např. kritika, generace, fikce), estetiky (umění, tvůrčí, vkus), sociologie (elita, společnost, blahobyť, status), ekonomie (management, monopol, práce, konzument, nezaměstnanost), etnologie a antropologie (rodilý, rasový, lid) a v menší míře i z jazykovědy (např. žargon) či psychologie (psychologický, osobnost, nevědomý). Ve slovníku, resp. skrze jeho užití, lze vystopovat ještě jeden druh organizace, a sice jakousi soustavu soustředných kružnic: ve vnitřním kruhu se nachází pojem kultura; v dalším pak pojmy, ke kterým se v hesle kultura na závěr odkazuje (estetický, antropologie, umění, civilizace, lidový, vývoj, humanita, věda a západní); další vnější kruh tvoří hesla, k nimž odkazují položky druhého kruhu, atd. K tomuto způsobu čtení ostatně vybízí i sám autor. Síť, kterou z jednotlivých pojmů utkal, tak nepřímou podporou dvě hlavní teze z úvodu: 1) že významy slov ztrácejí svá pevná vymezení a 2) že není možné provést jejich očistu a přivést je do stavu co největší průzračnosti, jak to požaduje např. analytická filozofie. Sledování proměn významu a funkce toho kterého pojmu se tak stává i výrazem rezignace na pojmovou čistotu a univerzalitu. Williamsovy výklady jsou vybaveny množstvím materiálu, dílem převzatého, dílem pořízeného z autorových vlastních excerpceí.

Klíčová slova představují projekt o čtyřech fázích. První, zárodečnou fází tvoří nevydaný appendix k publikaci *Culture and Society, 1780–1950* (1958); druhou fází je vlastní vydání knihy z roku 1976; třetí pak představuje doplněné a přepracované vydání z roku 1983. Za čtvrtou fází lze označit upravenou a doplněnou kolektivní verzi díla vydanou až po autorově smrti s titulem *New Keywords*.¹ Editoři (Tony Bennett, Lawrence Grossberg a Meaghan Morrisová) ve spolupráci s jednašedesáti autory původní práci revidovali, tj. podstatně rozšířili o nová hesla a některá původní naopak vypustili. Nově napsána jsou ovšem i hesla

¹ T. Bennett – L. Grossberg – M. Morris (eds.), *New Keywords. A Revised Vocabulary of Culture and Society*, Malden (Mass.) et al. 2005 a dále čtené dotisky.

převzatá od Williamse, vždy však s dodatkem, v nichž se jejich autoři vyrovnávají s dobovou pozicí tvůrce původního projektu. Důvod k tomuto počínu editoři spatřují ve velkém respektu, který Williamsova kniha ve své době získala (šlo do značné míry o pokus zakladatelský). Tento respekt však nechtějí jen pietně udržovat, ale snaží se ve vyznačené stopě pokračovat tím, že nabízejí hesla, která v době Williamsova psaní ještě v oběhu nebyla, jako jsou koncepty vědy o kultuře (tělo, celebrita, gay a lesbický, gender, informace, lidská práva, multikulturalismus, jiný, queer aj.). Ve struktuře hesel se těžiště daleko více posunuje z historického výkladu k tomu, jak jsou slova „dnes zahrážděna“ (*lodged*)² v debatách o klíčových stránkách současné situace. V psaní hesel autoři uvolňují původní dosti rigidní strukturu historicky pojatého výkladu o proměnách slova ve prospěch esejističnosti a tím i většího důrazu na osobní autorský styl.

Koncept kultury se jako červená nit vine celým dílem tohoto čelného představitele britské poválečné teorie. Svě místo nachází i v *Klíčových slovech* — jako ústřední pojem a také významový průsečík pojmů ostatních. Williams jednak hledá jeho rozpětí, tj. hranice, v nichž jej lze konceptualizovat, jednak adekvátní přístupy, jimiž je ho možno metodologicky uchopit. Už v knize *Culture and Society, 1780–1950* přichází s definicí kultury jako „celého způsobu života, materiálního, intelektuálního a spirituálního“.³ Tímto celostním pojetím odmítá pojetí elitářské, tedy i takové, které jednoznačně odděluje sféru kultury vysoké (jako centra kultury) od kultury masové. Zastává názor, že např. jevy masové kultury (jako populární tisk, reklama ad.) by se neměly kritizovat, aniž by byly „vztaženy ke způsobu života“⁴. Současně s tím zastává názor, že kulturu nelze naplánovat a prosadit shora, což ho staví jak proti levicovému sociálnímu inženýrství, tak proti konzervativní myšlence o osvícených „nosičích pochodní“. V knize *The Long Revolution* (1961) autor odmítá pojetí třídní kultury a „přesouvá těžiště debat“ — jak to charakterizuje Stuart Hall — „z literárně-morální k antropologické definici kultury“⁵. Zároveň sleduje (britskou) kulturu v jejím vývoji (odtud „dlouhá revoluce“) a snaží se najít hlavní determinanty tohoto vývoje. Teoretická konceptualizace zde proto namnoze ustupuje tradičnímu historickému výkladu sledujícímu proměny a hybné síly vývoje. Šedesátá léta a jejich rozvoj mnoha forem populární kultury, jakož i masmédií (*Communications. Britain in the Sixties*, 1962) vedla Williamse k tomu, aby se vyrovnal s dvojicí „vysoká“ a „masová“ kultura. Všechna jmenovaná díla měla určující vliv na formování birminghamského Centra pro současná kulturní studia (CCCS), které bylo založeno v roce 1964

2 Tamtéž, s. xxi.

3 R. Williams, *Culture and Society. 1780–1950*, London 1966, s. 16 [1958].

4 Tamtéž, s. 251.

5 S. Hall, *Cultural Studies in the Centre. Some Problematics and Problems*, in: týž (ed.), *Culture, Media, Language*, London 1980, s. 19.

a největší rozkvět zažilo v 70. a 80. letech. *Klíčová slova* představují ve vývojové linii Williamsova myšlení jednak pokus o syntézu, tj. o vytyčení základních pojmů, s nimiž se lze jevů (široce pojaté) kultury zmocnit, jednak snahu zapojit do analýzy těchto pojmů jazyk v jeho proměnách historických epoch a uživatelských kontextů.

Klíčová slova jsou svého druhu vyvrcholením Williamsovy myšlenkové dráhy, kterou Graeme Turner charakterizuje jako „zápas mezi jeho humanismem a jeho socialismem“⁶. Přestože bývá Williams označován za marxistu, jeho vztah k tomuto směru je značně distancovaný a kritický, zejména pokud jde o postuláty klasiků. Vždy striktně odmítal tezi o ekonomickém determinismu, podle něž by kultura měla být jen výsledkem ekonomických procesů.⁷ Z marxismu si tak ponechal materialismus (a ten ještě nejednoznačně) a historismus, tj. fakt, že hodnoty a kulturní artefakty nejsou jen čistě duchovními entitami, stejně jako požadavek, aby kulturní jevy byly důsledně zkoumány ve svých dobových kontextech. Williamsovi byli blízcí autoři, chápaní v rámci marxismu jako heretici nebo aspoň disidenti: Antonio Gramsci, → Walter Benjamin, → György Lukács, Louis Althusser, → Lucien Goldmann, představitelé Frankfurtské školy ad. Druhým kontextem, v němž si po celý život vymezoval své místo, byla britská tradice. Ač byl jeho žákem, odmítal kulturní elitářství Franka Raymonda Leavise, které zaznělo především v jeho knize *Mass Civilisation and Minority Culture* (1930). Polemicky se vymezoval i vůči Matthewu Arnoldovi a zejm. vůči Thomasi Stearnsi Eliotovi. Williams nevede ani tak polemiku s hodnotami, které zastávají jeho předchůdci, jako spíše se samotným konceptem: oproti estetickému pojetí kultury se Williams pokouší kulturu uchopit antropologicky a sociálně. Jistý vliv na něj měly i strukturalismus a sémiotika, zejm. svým zaujetím pro zkoumání jazykových jevů a čtení jevů kultury jakožto znaků, na nichž je možno postavit všechny další interpretace. Williams nevypracoval vlastní metodologický systém, což mu mnozí jeho kritikové vyčítají. Ve sporu mezi zkoumáním historických proměn a zkoumáním konkrétního materiálu na jedné straně a snahou vytvořit velkou teorii ve smyslu některých kontinentálních systémů (strukturalismus, sémiotika, hermeneutika ad.) na straně druhé preferoval vždy — věren tradici anglosaského empirismu — první možnost. V mnohém se ocitá v blízkosti → Pierra Bourdieua. Oba autoři hledali pro svá zkoumání takovou metodu, jaká by je uchránila od determinismu (zejm. ekonomického) a zároveň je neuvrhla do područí psychologizujícího subjektivismu. Porozumivým vztahem k jevům masové a populární kultury vytyčil Williams jedno z hlavních témat britských kulturních studií

⁶ G. Turner, *British Cultural Studies. An Introduction*, New York – London 1992, s. 65 [1990].

⁷ Z knihy *The Sociology of Culture* (New York, 1982) je patrné, že Williamsovi není vlastní ani jiná základní dichotomie marxismu: materialistický versus idealistický. Právě jeho pojetí kultury prochází touto dichotomií napříč, jakkoli svými pozdějšími stoupenci je Williams vnímán jako představitel (či dokonce zakladatel) kulturního materialismu.

(*cultural studies*). Myšlenka, že minulost je vždy zprostředkována přítomností (tj. že pro nás není dosažitelný její objektivní stav), spojuje Williamse s Hansem-Georgem Gadamerem. Williamsova formulace kultury jako konstitutivního společenského procesu (hmotné reality i žité zkušenosti) patří mezi nejzákladnější teze tzv. kulturního materialismu, směru, který se rozvíjí od 80. let na britských univerzitách. — Od roku 1998 vychází časopis *Keywords*, který je vydáván Společností Raymonda Williamse a je zaměřen na kulturní materialismus a vztah kultury a společnosti.

Vydání

Keywords. *A Vocabulary of Culture and Society*, London 1976, 1979, 1981, 1983 (rozšířené a doplněné vyd.; z něj citováno), 1984; New York 1985, 1988, 1990. Introduction, in: L. Burke (ed., et al.), *Routledge Language and Cultural Theory Reader*, London et al. 2000, s. 74–81. Japonské vyd., Tokio 1980, 2002, 2011. *Palabras clave. Un vocabulario de la cultura y la sociedad*, Buenos Aires 2000, 2008. Čínské vyd., Tchaj-Pej 2003; Peking 2005. *Anahtar sözcükler. Kültür ve toplumun söz varlığı*, Istanbul 2005. *Palavras chave um vocabulário de cultura e sociedade*, São Paulo 2007.

Literatura

L. Johnson, *The Cultural Critics. From Matthew Arnold to Raymond Williams*, London 1979. S. Hall, Cultural Studies in the Centre. Some Problematics and Problems, in: týž (ed.), *Culture, Media, Language*, London 1980, s. 15–47. J. Gorak, *The Alien Mind of Raymond Williams*, Columbia 1988. T. Eagleton (ed.), *Raymond Williams. Critical Perspectives*, Boston 1989. A. O'Connor, *Raymond Williams. Writing, Culture, Politics*, Oxford – New York 1989. G. Turner, *British Cultural Studies. An Introduction*, New York 1990. T. Pinkney (ed.), *Raymond Williams*, Bridgen 1991. J. Eldridge – L. Eldridge, *Raymond Williams. Making Connections*, New York 1994. F. Inglis, *Raymond Williams*, New York 1995. N. Stevenson, *Culture, Ideology, and Socialism. R. Williams and E. P. Thompson*, Aldershot 1995. J. Higgins, *Raymond Williams. Literature, Marxism and Cultural Materialism*, London 1999. T. Eagleton, *Idea of Culture*, Oxford 2000 (č. 2001). A. Durant, Raymond Wiliam's Keywords. Investigating meanings „offered, felt for tested, confirmed, asserted, qualified, changed“, *Critical Quarterly* 2006, č. 4, s. 1–27. P. Jones, *Raymond William's Sociology of Culture*.

A Critical Reconstruction, London 2006. S. Matthews, *Raymond Williams*, London 2010.

Raymond Williams (1921–1988)

Britský literární a kulturní teoretik, pocházející z velšské proletářské rodiny. Studoval v Cambridgi, poté pracoval v oblasti vzdělávání dospělých a později jako vysokoškolský učitel v Oxfordu. Zabýval se především kulturou, moderní literaturou (zejm. románem a dramatem); je považován za hlavního inspirátora Birminghamské školy a za zakladatele tzv. kulturního materialismu. Autor více než 30 odborných publikací: *Culture and Society, 1780–1950* (1958), *The Long Revolution* (1961), *Communications. Britain in the Sixties* (1962), *Drama from Ibsen to Brecht* (1968), *Marxism and Literature* (1974), *Television. Technology and Cultural Form* (1974), *The Sociology of Culture* (1982) ad. Psal i romány a divadelní hry, které však — s výjimkou románu *Border Country* (1960) — nedosáhly věhlasu jeho děl teoretických.

/jt/